

verilmiş cevaplardan oluşur. Alemüddin es-Sehâvî *Sıfırü's-sa'âde*'sinde (II, 779-846) on meseleyi ve cevaplarını, cevap verenin adını belirtmeden zikretmiş, Süyûtî ise bu eserden yaptığı nakilde cevap verenin İbn Berrî olduğunu açıklamıştır (*el-Eşbâh*, III, 381-386). Bu on meseleyi ve cevaplarını *Tezkiretü'n-nühât*'ında kısmen nakleden (s. 164-171, 596-599) Ebû Hayyân el-Endelüsî cevap sahibinin Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cebbâb el-Celîs (ö. 648/1250) olduğunu söylemiştir. İbn Berrî'nin öğrencisi olan bu zatın muhtemelen eserini râvisi olması Ebû Hayyân'ı yanıltmış olmalıdır. Eser Muhammed Ahmed ed-Dâîlî tarafından neşredilmiştir (Dımaşk 1418/1997). 9. *Şerhu şevâhidi'l-İzâh*. Konulara göre düzenlenen eser, Ebû Ali el-Fârisî'nin Arap gramerine dair *el-İzâh* ile *et-Tekmilâ* adlı eserlerinde geçen şiir örneklerinin şerhi olup İyâd Mustafa Dervîş tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1985). 10. *Mesâ'il menşûre fi't-tefsîr ve'l-'Arabîyye ve'l-me'ânî*. Bazı âyet ve şiirlerdeki anlam ve gramer meselelerinin izahına dair olan eseri Hâtim Sâlih ed-Dâmin neşretmiştir (*MMİr*, XLI/1 [Bağdad 1990], s. 1-36). 11. *el-Emsâlü'l-'Arabîyye* (Dımaşk 1988). 12. *en-Naşiha fi'l-ed'îyati's-şahiha*. Hz. Peygamber'den nakledilen dua niteliğindeki sahih hadisleri top-layan bir kitaptır (Beyrut 1985).

Muhammed Ahmed ed-Dâîlî, İbn Berrî'nin *Risâle fi "lev" li'l-îmtinâc*, *Faşlun fi şurûti'l-hâl ve aḥkâmihâ ve aḫsâmi-hâ*, *Mesâ'il sü'ile 'anhâ* adlı risâlelerini tahkik ettiğini, ancak henüz neşredemediğini söyler (*Cevâbü'l-mesâ'ili'l-'aşr*, neşredenin giriş, s. 29-30). Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir mecmuada (Şehid Ali Paşa, nr. 2740), İbn Berrî'nin çeşitli gramer meseleleriyle bazı müşkil âyetlerin nahiv ve i'rab bakımından açıklanmasına dair birkaç risâlesi yer almaktadır. Bu risâlelerin bir kısmı Sehâvî'nin *Sıfırü's-sa'âde*'siyle (II, 747-752) Süyûtî'nin *el-Eşbâh*'ında da (IV, 217-227) nakledilmiştir. Müellifin ayrıca *Tâcü'l-'arûs*'ta kendisinden nakillerin yer aldığı *el-Furûḫ* ile *el-İhtiyâr (el-İhbâr) fi'ḥtilâfi e'immeti'l-emşâr (İzâhu'l-meknûn*, I, 49; *Hediyyetü'l-'ârifin*, I, 457), *Şerhu Edebi'l-kâtib (li'bn Kuteybe)* ve *Hâşiye 'ale'l-Mü'telif ve'l-muḥtelef (li'l-'Âmidî)* adlı eserlerinin bulunduğu kaydedilmektedir.

Hartwig Derenbourg ile Carl Brockelmann, Muhammed İbnü's-Sakkât'a (VI./XII. yüzyıl) ait *İhtişârü'l-'arûz (el-Ġumûz min mesâ'ili'l-'arûz)* adlı eser üzerine yazılmış şerhi İbn Berrî'ye nisbet etmişler-

se de bu şerh İbn Berrî er-Ribâtî et-Tâzî'ye (ö. 730/1330) aittir (krş. İbnü'd-Demâmînî, s. 231). Yine kendisinden iki beyit dışında (İbn Tağrıberdî, VI, 104) şiir nakle-dilmediği halde *Lisânü'l-'Arab*'da "hâl" ve "hâl" kelimelerinin çeşitli anlamlarını açıklayan iki didaktik kasidenin İbn Berrî'ye izâfe edilmesi de yanlış olmalıdır. Ni-tekim Ebû Hilâl el-Askerî "hâl" ile ilgili ka-sideyi Sa'leb'e nisbet etmiştir (*Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, s. 475-476).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Berrî, *Ġalaṭü'd-ḡu'afâ' mine'l-fuḫahâ'* (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, *Erba'atü kütüb fi't-taḫṫihî'l-luġavî* içinde), Beyrut 1407/1987, neşredenin girişi, s. 100-110; a.mlf., *Cevâbü'l-mesâ'ili'l-'aşr* (nşr. M. Ahmed ed-Dâîlî), Dımaşk 1418/1997, neşredenin girişi, s. 5-7, 24-45; a.mlf., *Fi't-Ta'rib ve'l-mu'arreb ve hüve'l-ma'rûf bi-Hâşiyeti İbn Berrî 'alâ Kitâbi'l-Mu'arreb li'bnî'l-Cevâliki* (nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî), Beyrut 1405/1985, neşredenin girişi, s. 11-14; *Havâşî İbn Berrî ve İbn Zafer 'alâ Dürreti'l-ġavvâş fi euhâmî'l-havâş li'l-Harîrî* (nşr. Ahmed Tâhâ Hasânîn Sultân), Kahire 1411/1990, neşredenin girişi, s. 8-17, 31-64; *Lisânü'l-'Arab*, "ḫvl", "ḫyl" md.leri; Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'an* (nşr. Fuat Sezgin), Kahire 1374/1955; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn* (nşr. Müfid Kume-yha), Beyrut 1404/1984, s. 475-476; Yâ-kût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XII, 56-57; İbnü'l-Krif-tî, *İnbâhü'r-ruwât*, II, 110-111; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, III, 108-109; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tez-kiretü'n-nühât* (nşr. Affî Abdurrahman), Beyrut 1986, s. 164-171, 596-599; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 581-590*, s. 138-140; Abdülbâkî b. Abdülmecîd el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fi te-râcimi'n-nühât ve'l-luġaviyyin* (nşr. Abdülme-cîd Diyâb), Riyad 1986, s. 161; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 80-84; İbnü'd-Demâmînî, *el-'Uyûnü'l-gâmîze* (nşr. Hassânî Hasan Abdullah), Kahire 1415/1994, s. 231; İbn Tağrıberdî, *en-Nücû-mü'z-zâhire*, VI, 103-104, 127, 227-228; Sehâvî, *Sıfırü's-sa'âde* (nşr. M. Ahmed ed-Dâîlî), Dımaşk 1403/1983, II, 747-752, 779-846; Süyûtî, *el-Eş-bâh ve'n-nezâ'ir fi'n-naḫṫ* (nşr. Abdülilâh Neb-hân v.dğr.), Dımaşk 1985, III, 381-386; IV, 217-227; a.mlf., *Buġyetü'l-bu'ât*, II, 34; *Keşfü'z-zu-nûn*, I, 214; II, 1072; İbnü'l-İmâd, *Şezerât (Ar-nâût)*, VI, 449-450; *İzâhu'l-meknûn*, I, 49; *Hediyyetü'l-'ârifin*, I, 457; Brockelmann, *GAL*, I, 134, 332; *Suppl.*, I, 488, 492-494, 529; Sezgin, *GAS*, I, 29; Ramazan Şeşen, *Nevadîrü'l-maḫṫ-tâti'l-'Arabîyye*, Beyrut 1975, I, 40; Hakîm Mâlik, *İbn Berrî ve cühüdühü'l-luġaviyye*, Bağdad 1981; Ahmed Abdülgafûr Attâr, *Muḫaddime-tü's-Şihâh*, Beyrut 1404/1984, s. 161-162; İyâd Mustafa Dervîş, *İbn Berrî ve cühüdühü fi'n-naḫṫ ve'l-luġa ve'l-taḫṫif*, Kahire 1405/1985; Hâtim Sâlih ed-Dâmin, *Mülâḫazât 'alâ Kitâbi Hâşiyeti İbn Berrî 'alâ Kitâbi'l-Mu'arreb*, Kü-veyt 1986; Kannevcî, *el-Bülgâ fi uşûli'l-luġa*, Beyrut 1408/1988, s. 400; Abdül'âl Sâlim Mek-rem, *el-Medresetü'n-naḫviyye*, Küveyt 1410/1990, s. 47-52; a.mlf., "İbn Berrî el-Mısrî", *ME*, XL/5 (1968), s. 376-381; Ahmed Muhtar Ömer, "Kitâbü't-Tenbih ...", *MMMA*, XXVI/1 (1982), s. 395-405; M. Ben. Cheneb, "İbn Barri", *El* (Fr.), II, 390; H. Fleisch, "İbn Barri", *El* (Fr.), III, 755-756.

İSMÂİL DURMUŞ

İBN BESSÂM el-BAĞDÂDÎ

(ابن بَسَام البغدادي)

Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed
b. Nasr b. Mansûr
b. Bessâm el-Bağdâdî
(ö. 302/914 [?])

Siyasî hicivleriyle tanınan
şair ve edip.

230 (845) yılı civarında Bağdat'ta dün-yaya geldi. Bağdat ile Vâsîr arasında Neh-revan yakınında bir köy olan Albertâ'da doğduğu da rivayet edilir. Zengin, kültürlü ve tanınmış bir aileye mensuptur. Aile-ye adını veren üçüncü kuşaktan dedesi Bessâm'a nisbetle Bessâmî nisbesi veya İbn Bessâm lakabıyla tanınır. Ayrıca Bağ-dat'ta doğup büyüdüğü ve orada yaşadığı için Bağdâdî nisbesiyle de anılır.

İbn Bessâm'ın babasının dedesi Mansûr ile kardeşi Hasan, Hârûnürreşîd dev-rinin itibarlı kimselerindendi (Cehşiyârî, s. 264-265). Halife Me'mûn'un nedimlerin-den olan (Zemahşerî, II, 440) dedesi Nasr, Mu'tasım-Billâh döneminde Dîvânü'l-hâ-tem, Dîvânü'n-nafakât ve Dîvânü'l-ezime-me'de görev yapmış başarılı ve nüfuzlu bir kâtipti (Yâkût, XIV, 140). Babası Mu-hammed de zengin ve itibarlı bir kimse idi. İbnü'r-Rûmî, hakkında yazdığı mersi-yede onu fazilet sahibi, cömert ve dindar bir kimse olduğunu söyleyerek över (Şe-rîfî, III, 226; *Dîvân*, s. 1961-1964), Buhtû-rî ise bir şiirinde ondan cimri bir kimse olarak söz eder. Annesi Ümâme (Ümey-me), Şîî Hamdûnî ailesinden fazilet sahibi bir kadındır. Anne tarafından dedesi Ham-dûn b. İsmâil ile oğulları Ahmed ve Mu-hammed, Mu'tasım-Billâh, Vâsiḫ-Billâh, Mütevekkil-Alellah, Mu'tazid-Billâh gibi bazı Abbâsî halifelerine nedimlik yapmış itibarlı kimselerdir.

Eserlerinden, Arap dili ve edebiyatı ile şiir ve ahbâra dair geniş bir kültürle sahip olduğu anlaşılan İbn Bessâm'ın öğrenim hayatı ve hocaları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak kaynaklarda, babası tarafından özel olarak tutulan Fazl b. Muhammed el-Yezîdî'den diğer kar-deşleriyle birlikte edebiyat ve şiir sanatı üzerine ders aldığı kaydedilmektedir. Ay-rıca *Aḫbâru 'Ömer b. Ebî Rebî'a* adlı eserinde Muhammed b. Habîb, Zübeyr b. Bekkâr, İbn Şebbe gibi ahbâr, ensâb âlim-leri ve şiir râvileriyle Mâlikî fakihî ve mu-haddis Hammâd b. İshâk'tan rivayette bulunması (Yâkût, XIV, 141) bu âlimlerden istifade ettiğini göstermektedir. Anne tarafından dedesi Hamdûn ile dayısı Ah-

med'in de onun üzerinde etkisi olmuştur. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, İbn Bessâm'ın dedesinden yaptığı Me'mûn, Vâsih-Billâh ve bazı halifelerle ilgili mûsikiye dair bazı nakillere (ahbâr) yer vermiştir (*el-Eğânî*, VIII, 366; IX, 297; X, 120; XIX, 245). Yâkût el-Hamevî de Mütevekkil - Alellah ile oğulları Mu'tez-Billâh ve Müntasır-Billâh'a, şair Hüseyin b. Dahhâk'a ve bazı şairlerine dair İbn Bessâm'ın dayısından yaptığı nakilleri kaydetmektedir (*el-Mu'cemû'l-üdebâ*, X, 13-14). Onun *Ahbâru 'Ömer b. Ebî Rebi'a* adlı eserinde de dayısından bazı nakiller yaptığı görülmektedir (*a.g.e.*, XIV, 141). İbn Bessâm'dan Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin dayısı, Ebû Bekir es-Sûlî, Zencî el-Kâtib, Ebû Sehl b. Ziyâd ve diğer bazıları çeşitli haberler rivayet etmiştir.

Gençlik yıllarını özellikle Şîî Hamdûnî ailesi gençleriyle birlikte içki ve eğlence meclislerinde geçiren İbn Bessâm (*a.g.e.*, XIV, 149-150; Ebû İshak el-Husrî, s. 689; Râgıb el-İsfahânî, II, 676; İbn Hallikân, III, 364), muhtemelen bu sebeple babasından ümit ettiği maddî yardımı alamadığı gibi devlet ricâlinden de beklediği ilgiyi göremedi. Bu durum onun hiciv türü şiire yönelmesine sebep oldu. Şiirlerinde başta babası ve aile fertleri olmak üzere zamanın halife, vezir ve emîrleriyle diğer devlet adamlarına ağır yergiler yönelen İbn Bessâm'ın geçimsiz bir tabiata ve isyankâr bir ruha sahip olmasını, Abbâsî yönetimine karşı isyan halinde bulunan Şîa'ya sempati duymasına ve Şîî Hamdûnîler içinde yetişmesine bağlayanlar da vardır (Şevkî Dayf, IV, 439). Ayrıca bu tavrının altında, her şeye karşı çıkarak meşhur olma ve varlığını kanıtlama hırsı ile hiciv dışındaki şiirlerinde zamanın büyük şairleriyle boy ölçüşememe hissi gibi psikolojik sebepler bulunduğu da ileri sürülmüştür. İbn Bessâm'ın yergilerinden bikan Halife Mu'tazid-Billâh, veziri Kâsım b. Ubeydullah'a dilinin ihsanlarla kesilmesini emretmiş, bunun üzerine Kinnesrîn ve Avâsım (bir rivayete göre Saymere) bölgesi berid hizmetine tayin edilmiştir. İbn Bessâm'ın elli yaşına doğru getirildiği bu göreve İbnü'l-Furât'ın ilk vezirlik yıllarına (909-912) kadar devam ettiği anlaşılmaktadır (Mes'ûdî, IV, 213; Yâkût, XIV, 152; İbn Hallikân, III, 364).

İbn Bessâm'ın 306 (918), hatta 315 (927) yılında hayatta olduğuna dair rivayetler de bulunmakla birlikte (Mes'ûdî, IV, 206; Yâkût, V, 319) onun 302'de (914) Bağdat'ta vefat ettiği şeklindeki rivayet daha kuvvetli görünmektedir (Merzûbânî, s. 154; Hatîb, XII, 63; İbn Hallikân, III, 363). Ayrıca 301 (913) veya 303 (915) yı-

lında öldüğü de kaydedilmektedir (Mes'ûdî, IV, 206; İbn Hallikân, III, 363).

Başta babası olmak üzere onunla arasının açılmasına sebep olduğu anlaşılan, ağır bir dille hicvettiği üvey annesi, büyük kardeşi Ca'fer (es-Selc), amcası Ca'fer ile oğlu Muhammed b. Ca'fer aile fertleri içinde yergilerine hedef olmuş kimselerdir (Mes'ûdî, IV, 211; Hatîb, IV, 313; Zemahşerî, I, 145). Şiirlerinde özellikle vezirleri hicveden İbn Bessâm birçok liyakatsiz kimsenin rüşvetle vezir yapıldığını, bunların zulmettiklerini, rüşvetsiz iş yapmadıklarını, bazılarının cinsî sapık olduğunu, devlet hazinesinden çaldıkları servetlerle inşa ettikleri saray ve kâşanelerde sefahat ve eğlenceye daldıklarını anlatmıştır. Abbas b. Hasan, Ali b. İsa b. Dâvûd, Ubeydullah b. Süleyman ve oğlu Kâsım, İbnü'l-Furât, Ahmed b. Furât, İsmâil b. Bülbül, Ebû Abdullah İbnü'l-Cerrâh ve İbn Mukle yergilerine konu olmuş vezirlerdir. Mütevekkil - Alellah, Mu'tazid-Billâh, Mu'temid - Alellah, Muvaffak-Billâh, İshak b. İmrân ve bazı halife, emir ve valilerle İbnü'l-Mu'tez, Cahza el-Bermekî, Niftaveyh, Esed b. Cehver, İbnü'l-Merzûbân el-Muhavvelî ve bazı şair, edip ve yazarlar yerdikleri ünlüler arasında yer alır.

İbn Bessâm hicivlerinde kinaye ve telmihlerin arkasına gizlenmemiş, yerdiklerinin isimlerini vermekten de çekinmemiştir. Sadece bir gün halifelik yaptıktan sonra öldürülen Abdullah İbnü'l-Mu'tez hakkında herkesin söz söylemekten çekindiği bir zamanda mersiye kaleme alması onun cesur bir kimse olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte devlet adamları hakkında yazdığı bazı şiirlerini kimliğini gizlemek için Buhtûrî, İbnü'r-Rûmî, Cahza el-Bermekî, Kûşâcım, Dîkül-cüm ve diğer bazı şairlere nisbet ettiği de kaydedilmektedir (Yâkût, XIV, 140). Bu durum bazı şiirlerinin bu şairlerinkine karışmasına yol açmıştır.

Halife Mu'tazid-Billâh'ın 60.000 dinara yaptırdığı sarayını şairin bununla ilgili hicviyesini duyunca yıktırması (Mes'ûdî, IV, 207-208) şiirlerinin etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Kısa hicivlerinde tabiiliğin hâkim olması, genelde fasih ve belîğ olmakla birlikte yer yer halk tabirlerine yer vermesi, bunları iktibas, tazmin ve telmihlerle süslemesi şiirlerinin etki alanının genişlemesine sebep olmuştur. İbn Bessâm'ın hicivlerinin yanı sıra Cahza el-Bermekî, İbnü'l-Mu'tez ve İbnü's-Şihhîr es-Sayrafi ile atışmaları (münâkazât), gençliğinde yazdığı gazel ve hamriyyâtı, bazı tarihî hadiselerle dair şiirleri,

şikâyetnâme türü manzumeleri, Vezir İbn Mukle ve İbnü'l-Furât (Ali ve Ahmed) hakkında abartısız övgüleri, hayat tecrübeletirini dile getirdiği âdâb, zühd ve hikemiyâyata dair bazı parçaları da mevcuttur.

İbnü'n-Nedîm şairin 100 yapraklık (4000 beyit) bir divanı olduğunu kaydeder. Ancak edebiyat, tarih ve biyografi kitaplarında yer alan, çoğu kısa yergi parçalarından (mukattaât) ibaret şiirlerinin toplamı 450 beyit kadardır. Ehl-i beyt hakkındaki manzumeleri günümüze ulaştırmamıştır.

İbn Bessâm'ın şuarâ ahabârına dair *Ahbâru 'Ömer b. Ebî Rebi'a, Ahbâru'l-Ahvas, Münâkazâtü's-su'arâ*, *Kitâbü'z-Zenciyyîn, Divânü'r-resâ'il, Ahbâru İshâk b. İbrâhîm en-Nedîm (el-Mevsûlî)* adlı eserleri zamanımıza ulaşmamıştır. Son eserden *el-Eğânî*'de (VI, 169-170; XIV, 211-213) ismi belirtilmeden iki anekdot nakledilmiştir (İbnü'n-Nedîm, s. 220; Yâkût, XIV, 141; *Keşfü'z-zunûn*, I, 25). Kâtib Çelebi, İbn Bessâm eş-Şenterî'nin *ez-Zahîre fî mehâsini ehli'l-Cezîre* adlı eserini İbn Bessâm el-Bağdâdî'ye nisbet etmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 825).

BİBLİYOGRAFYA :

Cehşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, Kahire 1357/1938, s. 77, 86, 264-265; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab* (Abdülhamid), IV, 206-213; Merzûbânî, *Mu'cemû's-su'arâ* (nşr. Abdüssettâ Ahmed Ferrâc), Kahire 1379/1960, s. 154; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 220, 244; Ebû Hilâl el-Askerî, *Divânü'l-me'ânî* (nşr. Hüsâmeddin el-Kudsî), Kahire 1352/1933, II, 234; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Beşâ'ir* (nşr. İbrâhîm el-Kilânî), Dimaşk 1964, III, 111; Ebû İshak el-Husrî, *Zehrû'l-âdâb* (nşr. Zeki Mübârek), Kahire 1372/1953, s. 689-690; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 313; XII, 63; Râgıb el-İsfahânî, *Muâharâtü'l-üdebâ*, Beyrut 1961, II, 244, 392, 655, 676, 712; IV, 371, 663; Zemahşerî, *Rebi'u'l-ibrâr* (nşr. Selîm en-Nuaymî), Beyrut, ts., I, 145; II, 440, 462; III, 675; Şerîfî, *Şerhu Makâmâtü'l-Harîrî* (nşr. M. Abdül-mün'im Hafâcî), Kahire 1372/1952, I, 198; III, 226; IV, 153; İbnü'r-Rûmî, *Divân* (nşr. Hüseyin Nassâr), Kahire 1393/1963, s. 1961-1964; Yâkût, *el-Mu'cemû'l-üdebâ*, I, 143; V, 319; X, 13-14; XIV, 139-152; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, VI, 169-170; VIII, 366; IX, 297; X, 120; XIV, 211-213; XVIII, 329; XIX, 245; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, III, 102; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 92; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cenân*, II, 238-239; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 363-366; *Keşfü'z-zunûn*, I, 25, 28, 825; Yûnus Ahmed es-Sâmerrâî, *Su'arâ'ü 'Abbâsiyyûn*, Beyrut 1407/1987, II, 321-516; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-üdeb*, IV, 439-442; J. Bencheikh, "Un outrageur politique...", *Arabica*, XX/3, Leiden 1973, s. 261-291; Müzhir es-Südânî, "İbn Bessâm: hayâtühü ve şi'ruh", *el-Mevrid*, XV/2, Bağdad 1986, s. 103-142; Ch. Pellat, "İbn Bessâm", *EL² (Fr.)*, III, 757; Seyyid Muhammed Seyyidî, "İbn Bessâm", *DMBİ*, III, 108-110; Nâzım Reşid, "İbn Bessâm el-Bağdâdî", *Mevsû'atü'l-hağdarâtü'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 171-172.

